

GOD VAN VERGELDING

Serie Woede

Ik begin met twee anekdotes, de een serieuzer, de ander lichtvoetiger. Beide zijn relevant voor het thema van vanmorgen. Wraak. Ons eigen verlangen naar wraak, en God als wreker.

Ik was een jaar of zeven en moest naar de dokter. Die zou een wrat onder mijn voet wegscheppen. De tegeltjes van de wachtkamer zie ik nog voor me, en mijn angst voor wat komen ging kan ik me net zo helder voor de geest halen. Even later lag ik op de onderzoekstafel, een been in de handen van de dokter, het andere opgetrokken. Vervolgens een scherpe pijn en een uithaal van het opgetrokken been. De volgende dag belde ik met een door mijn moeder gebakken cake aan bij het huis van de dokter, als sorry voor zijn gekneusde ribben. Als ik het verhaal vertel, dan doe ik dat meestal alsof het een automatische reactie was. Hooguit een vooruitwijzing naar mijn liefde voor voetbal. En dat is ook zo, maar er zat – denk ik nu - ook iets bij van lik-op-stuk. Als ik pijn heb, dan jij ook!

De kleine wraak van een kind dat verder machteloos is.

De tweede anekdote. Het was een jaar of twintig geleden, ik studeerde nog. Met een groep medestudenten waren we in een klooster. Niek Schuman had de trip georganiseerd. Op een avond spraken we met een van de zusters en Niek stelde een vraag over een Psalm die we die eerder die dag gezongen hadden. Het was een van de wraakpsalmen (waarvan we er vanmorgen ook een lazen), over God die dood en verderf zaait om wraak te nemen.

'Kunt u dat zingen?' vroeg Niek. Nou, zei ze, voor mezelf misschien niet, maar stel je voor dat je dingen mee hebt gemaakt in het leven, dat die woorden voor jou herkenbaar zijn. Ik zing het niet voor mezelf, maar voor de mensen die moeten leven met een verlangen naar wraak. Er ging me een licht op. Niet alles wat in de bijbel staat is nastrevenswaardig. Sommige dingen zijn hoe het is, misschien goed, misschien slecht, waarschijnlijk ergens er tussenin. Teksten weerspiegelen menselijke ervaring.

Wraak is het verlangen het iemand betaald te zetten. Het komt voort uit aangetaste eer en ook een bepaald verlangen naar recht of evenredigheid: als jij mij pijn doet, dan moet jij het ook voelen. Niet iedereen heeft wraakgevoelens in dezelfde mate, want we zijn verschillend in temperament en ervaringen, maar het is menselijk. Het is een van de registers waarover we beschikken. En dus ook een van de registers die in de bijbel aan de orde komen, zoals de zuster zo wijs opmerkte.

Er is taal voor, er is ruimte voor in de bijbel – de serie boeken die zo vaak voortkomt uit de ervaringen van getraumatiseerde mensen, die geweld en onderdrukking aan den lijve hebben meegemaakt. Als de werkelijkheid te overweldigend is, voor wie verbluft en met lege handen staat in het aangezicht van onrecht. Voor wie geen woorden heeft zijn er toch nog de Psalmen. Die woorden kunnen misschien de jouwe worden, de bodem zijn waarop je landt. Als er taal is, kan er misschien weer hoop ontkiemen, iets van toekomst ontstaan.

Het is een luxe wanneer wraakgevoelens je vreemd zijn. Waarschijnlijk betekent het dat je maar weinig te maken hebt met grove oneerlijkheid of met gevoelens van onmacht tegenover boosaardige mensen die ongestoord hun gang kunnen gaan. Degenen die leven met krenkingen, fysieke en andere vormen van geweld, hebben ermee te dealen: woede, verlangen naar wraak en vergelding. We zien het misschien liever niet, we zien liever dat mensen erin slagen met twee woorden te blijven spreken in het aangezicht van hun belagers, of zich met slimme geweldloze strategieën uit hun benarde posities weten te werken.

Verlangen naar wraak en vergelding is lastiger dan woede. Over woede kunnen we het wel eens worden: het is vaak een heel gepaste reactie op een situatie waar grenzen worden overschreden. Er is zoiets als heilige woede. Noodzakelijk, zodat we ons bewust worden van een kwaad of onrecht, en in actie komen.

Er is ook woede die niet netjes is en niet gepast. Een psycholoog heeft me een keer erg geholpen door te zeggen dat woede niet altijd redelijk hoeft te zijn. In gelijkwaardige relaties, haast ik me erbij te zeggen, en zonder geweld. Wraak is niet netjes. Wraakgevoelens houden we meestal netjes verborgen, hooguit komt het aan de oppervlakte in gewelddadige dromen of in het knarsen van tanden in nachtelijk duister.

Het verhaal van Esther is populair, maar minder populair is het slot. Haman wil zich wreken op Mordechai die niet voor hem buigt en met hem op alle joden in het Perzische rijk. Als Esther en Mordechai dat plan weten te verijdelen, gaat de wraak de andere kant op. De joden zaaien dood en verderf, staat er, ze deden met hun vijanden wat ze wilden.

En toen ik pas aan Omar Hans en Grietje voorlas, ontdekte ik dat die de heks in de oven smijten zodra Hans is bevrijd.

Het zijn verhalen over deze wereld omgekeerd, maar ook verhalen over vergelding.

De behoefte aan wraak is zeker niet alleen negatief. Misschien ligt aan verlangen naar wraak ook ten grondslag dat je, als jou onrecht is aangedaan, toch tenminste wilt dat degene die daar verantwoordelijk voor is jouw pijn begrijpt en ziet. Dus dat er een confrontatie is. Misschien ook: dat er consequenties zijn voor degene, dat er iets verandert.

Gevaarlijk is wraak ook. Als een uitslaande brand, iets dat wild en ongecontroleerd om zich heen grijpt. Graaf, voordat je op pad gaat om wraak te nemen, twee graven, schreef Confucius. Wraak is een vuur dat ook jezelf verteert. Het voelt lekker om het te koesteren, te laten groeien, op te gaan in de fantasie, maar op den duur draai je jezelf erin vast. Het ketent je aan het verleden, het houdt de toekomst gesloten. Je energie gaat zitten in hoe je de ander zou kunnen beschadigen, niet in hoe je jezelf kunt helen.

Daarom is het belangrijk en waardevol dat we als mens en als samenleving te leren wraak aan banden te leggen, te sublimeren. Zelfs ook dat we de nadruk leggen op vergeving, zoals dat trouwens zowel in de Hebreeuwse bijbel als in het evangelie gebeurt. Maar misschien schakelen we soms te snel naar vergeven, en doet dat geen recht aan gevoelens en verlangens mensen ook hebben.

In sommige teksten, zoals in de psalm, wordt wraak als het ware uitbesteed aan God. God is de uiteindelijke wreker, als mensen het niet meer kunnen. Elie Wiesel overleefde Auschwitz. Op 26 januari 1995 was hij bij de herdenking van de sluiting van het vernietigingskamp. Hij bad toen een gebed dat lijkt op de wraakpsalmen in het Oude Testament:

O God van vergeving, vergeef niet hen die deze plaats maakten.

God van genade, wees niet genadig met hen die hier al die joodse kinderen vermoordden.(...)

Herinner U de nachtelijke optochten van kinderen, zoveel kinderen,

al die bange, al die mooie joodse kinderen.

Als we nu er één zouden zien, zou ons hart breken,

maar de harten van de moordenaars braken niet.

O God van medelijden, heb geen medelijden met hen die geen medelijden hadden met al deze kinderen.

Het verlangen naar vergelding is, soms, het waarachtige verhaal dat verlangt verteld te worden. Het verlangen naar wraak kan zich pas oplossen, zeggen psychologen, als het is erkend en als het op de een of andere manier geuit kan worden – zoals in het boek Esther. Dat wil niet zeggen dat ernaar gehandeld moet worden.

Wat in het Engels wel heet 'closure', dat iets voltooid is en afgesloten kan worden, is niet mogelijk binnen alle menselijke verhalen. Niet alle verhalen zijn rond.

Janneke Stegeman